

EMIR O. FILIPOVIĆ

Kćerka i unuk bosanskog vladara? Prilog prosopografiji i heraldici Kotromanića*

Apstrakt: U češkoj historiografiji se već odavno barata podatkom, koji je inače nepoznat domaćim historičarima, da se u testamentu vojvode Přemeka Opavskog (1366-1433) spominje njegova treća supruga Jelena (Helena), “baštinica” bosanske krune. Tako formuliran naslov ove žene naveo je jednog njemačkog historičara umjetnosti na pomisao da se tu zapravo radi o kćerki jednog od bosanskih kraljeva. Prema tome bi i sin kojeg je ona imala sa češkim plemićem bio unuk bosanskog kralja koji je imao pravo na prijestolje Bosanskog kraljevstva. Pošto su njegovu tezu preuzeli i češki heraldičari i historičari, u radu se na osnovu rezultata češke historiografije predstavljaju pojedinosti o ovoj priči, te se detaljnije propituje osnovanost nekih pretpostavki iznesenih o potomcima jednog od bosanskih vladara u Češkoj.

Ključne riječi: Vojvoda Přemek Opavský, kneginja Jelena, Kralj Tvrtko I Kotromanić, Opava (njem. *Troppau*)

Abstract: Czech historians have long been aware of the information, otherwise unknown to domestic historians, that the testament of Duke Přemek of Opava (1366-1433) refers to his third wife Jelena (Helena) as the “successor of the Bosnian crown”. The title of this woman, formulated in this way, served as a basis for one German historian of art to think that she was a daughter of a Bosnian ruler. According to this, the son that she had with the Czech nobleman would also be the grandson of the Bosnian King who could claim his right to the throne of the Bosnian Kingdom. Since Czech heraldists and historians accepted his thesis, the author uses results of Czech historiography to present details about this story and additionally questions the grounds for some assumptions introduced about the heirs of a Bosnian ruler in the Czech lands.

Key words: Duke Přemek of Opava, Duchess Helena, King Tvrtko I Kotromanić, Opava (German: *Troppau*)

* Koristim ovu priliku da izrazim duboku zahvalnost kolegi Adinu Ljuci koji mi je pomogao u pribavljanju literature neophodne za nastanak ovog rada.

Sklapanje bračnih veza bilo je osnovno sredstvo široko zamišljene državne politike srednjovjekovnih vladara, u okviru koje su formirana manje ili više korisna savezništva sa udaljenim zemljama. Ta “općeprihvaćena” praksa tadašnjeg vremena, koja je nalagala da se plemenite kćerke i sestre, kao i druge dvorjanke, udaju u bliže i dalje susjedstvo, podrazumijevala je da one na taj način žrtvuju sopstvenu sudbinu radi viših državnih interesa. Takvi brakovi, čiji nam dublji politički smisao zbog nedostatka izvora ponekad nije posve jasan, sklapani su zbog različitih motiva a najčešće su ovisili o trenutnom političkom kontekstu i odnosu snaga koji je vladao u regiji.¹

U historiji srednjovjekovne Bosne imamo mnogo poznatih primjera brakova sklopljenih na taj način i s navedenim ciljevima, ali za neke slučajeve nam uopće nisu sačuvani nikakvi tragovi u historijskim dokumentima. Pošto se već duže vremena smatra da je glavina genealoških i prosopografskih pitanja o Kotromanićima, vladarskoj dinastiji Bosanskog kraljevstva, već riješena, pronalazak a potom i ponovna analiza manje poznatih podataka, predstavljaju rijetkost koja može obogatiti i upotpuniti naša dosadašnja saznanja.²

Jedan takav podatak je već duže vremena operativan u češkoj historiografiji. Naime, u testamentu vojvode Přemeka I Opavskog, koji je preminuo 1433. godine, spominje se njegova treća supruga Jelena, izvorno *Helena*, “baštinica” bosanske krune. Tako formuliran naslov ove žene naveo je njemačkog historičara umjetnosti Edmunda Wilhelma Brauna (1870-1957) na pomisao da se tu zapravo radi o kćerki jednog od bosanskih vladara.³ Prema tome bi i sin kojeg je ona imala sa češkim plemićem bio unuk bosanskog kralja koji je imao pravo na prijestolje Bosanskog kraljevstva. Njegove stavove prihvatio je i promovirao češki heraldičar František Chocholatý nakon kojeg su ih preuzeli i brojni drugi češki historičari.⁴ Pošto oni do sada nisu bili poznati našoj historiografiji,⁵ ti stavovi svakako zaslužuju da im posvetimo detaljniju pažnju.

¹ Uporedi primjere skupljene u radu Невен Исаиловић, “Брачни планови Котроманића и државна политика Босне половином XV века”, у: *А С скв ђ отовинђ 1459. о инђ* (из. Момчило Спремић), САНУ, Научни скупови, књ. СXXXIV, Одељење историјских наука, књ. 32, Београд, 2011, 203-214.

² U posljednje vrijeme genealogiju dinastije Kotromanića pokušao je upotpuniti Srđan Rudić ukazujući na spominjanje braće kralja Stjepana Tomaša u izvorima. Усп. Срђан Рудић, “Извештај Антуна Винђигуре као извор за историју средњовековне Босне”, *Јо ник за исто ију Би*, бр. 5, Београд, 2008, 149-156.

³ Edmund Wilhelm Braun, “Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden”, *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens*, 13. Jg., Troppau, 1918, 73-83.

⁴ O tome u nastavku teksta.

⁵ Iako se kratko osvrnuo i na period srednjega vijeka tokom kojeg dolazi do prvih potvrđenih historijskih podataka o vezama između čeških zemalja i Bosne, uvaženi češki historičar Ladislav Hladký nije imao saznanja o ovoj temi. On je samo istaknuo da je Barbara, druga žena češkog kralja Sigismunda Luskemburškog, bila [pra]unuka bosanskog bana Stjepana II Kotromanića, te da je nakon suprugove smrti ostatak života provela u “rezidenciji udovica čeških kraljeva” u zamku

Přemek I Opavski

Vojvoda Přemek I rođen je oko 1365. godine kao deseto i najmlađe dijete Mikuláša II, vojvode ratibořskog i opavskog, iz opavske grane dinastije čeških Přemislovića.⁶ (Slika 1) Ova grana osnovana je 1269. godine kada je češki kralj Přemysl II Ottakar (1253-1278) dodijelio provinciju Opava (njem. *Troppau*) u češkom dijelu Šleske svom prvorodenom nezakonitom sinu Mikulášu I, čiji je sin Mikuláš II tu provinciju 1318. uzdigao na rang samostalnog vojvodstva (Slika 2). Dakle, vojvoda Přemek I bio je praunuk češkog kralja Přemysla II Ottakara po nezakonitoj liniji (Slika 3). Nakon smrti svoje starije braće, Přemek je kao petnaestogodišnjak naslijedio njihove posjede, ali i neizmirene dugove. Nizom odlučnih poteza, te uspješnom bračnom politikom, uspio je povratiti dignitet porodice, uspostaviti suverenitet i utjecaj nad utvrđenjima koje je držao njegov otac te tako ojačati svoju poziciju među šleskim plemstvom. Bio je pristalica dinastije Luksemburgovaca te se nakon smrti češkog kralja Vaclava IV stavio u službu njegovog brata Sigismunda čime je unaprijedio svoju moć, bogatstvo i utjecaj. U Sigismundovoj službi je učestvovao i u Husitskim ratovima u Moravskoj te je bio pasionirani pristalica krune u borbi protiv čeških Husita.⁷

Slika 3: Avers i revers pečata češkog kralja Přemysla II Ottakara (1253 i 1373)

Mělnice. Ladislav Hladký, "Odnos Čeha i Češke Republike prema Bosni i Hercegovini", *Prilozi*, br. 31, Sarajevo, 2002, 165.

⁶ Najbolju monografiju o vojvodi Přemeku Opavskom napisao je Martin Čapský, *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Matice moravská – Slezská univerzita v Opavě, Brno – Opava, 2006. To je zapravo njegova doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu Masarykovog univerziteta u Brnu 2005. godine. Već je dosta zastarjelo djelo Franz Kopezky, "Geschichte und Genealogie der Premyslidschen Herzoge von Troppau", *Archiv für österreichische Geschichte*, Bd. 41, Wien, 1869, 38-50. Usp. također i rodoslovno stablo dinastije "Premisliden in Troppau und Leobschütz" u: Hermann Grotefend, *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*, Breslau, 1889, t. XI, p. 20, komentar na p. 57-58.

⁷ O tome iscrpno Čapský, *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433)*, posebno poglavlja "Do služeb Zikmunda Lucemburského", 157-211 i "Na okraji husitského světa", 213-300.

Tafel XI.

Premisliden in Troppau und Leobschütz.

- I.**
- 1. NICOLAUS I.** aussererhel. Sohn Premisl. Otokar's II. von Böhmen, † 1313. ∞ 1285 um Febr. 8 Adelheid † 1313.
- 2. NICOLAUS II.** [* ca. 1288], † 1365 Dec. 8. ∞ 1) [ca. 1318] **Anna**, T. Premislaw's von Ratibor, † vor 1340 Aug. 22. 2) nach 1338 März 25 **Hedwig**, T. Conrad's I. von Oels. 3) kurz vor 1359 Aug. 5 **Jutta**, T. Boleslaw's I. von Falkenberg, † im Oct. frühestens 1379.
- 3. WENZEL** seit 1324 Decbr. 30 mit einem Prager und Olmützer Canonicat betraut, † nach 1367 März 5.
- 4a. JOHANNES** † 1395.
- 4. JOHANNES I.** von Ratibor † nach 1379 Juli 31. ∞ 1361 nach Jan. 30 **Anna**, T. Heinrich's V. von Glogau, † nach 1405 Juli 14. **Nachkommen siehe Tafel XII.**
- 5. MARGARETHE** † 1363. ∞ 1350 **Johann Heinrich**, Markgraf v. Mähren, * 1322 Febr. 12, † 1375 Nov. 19 (vor ihr von Margarethe (Maultasch) v. Tyrol geschieden und nach ihr vermählt mit Margarethe v. Oestreich).
- 6. EUPHEMIA** † 1359 Febr. 12. ∞ 1345 **Zlemowitz III.** von Mazonien, † 1381 Juni 10 (nach ihr mit Elisabeth von Münsterberg vermählt).
- 7. ELISABETH** (Elka) 1340 schon im Dominikaner-Nonnenkloster zu Ratibor, † nach 1386 Decbr. 4.
- 8. AGNES** 1340 schon im Dominikaner-Nonnenkloster zu Ratibor, † nach 1404 Oct. 7.
- 9. ANNA** † nach 1354 Sept. 30. 1340 Nonne im Dominikanerkloster zu Ratibor. ∞ vor 1346 Febr. 16 **Burchard**, Graf v. Hardeck und Retz, Burggraf v. Magdeburg, [† nach 1376].
- II.**
- 10. NICOLAUS III.** von Leobschütz † 1394 Juli 9.
- III.**
- 11. WENZEL** v. Troppau † 1381.
- 12. PREMKO** v. Troppau * 1365, † 1433 Sept. 28. ∞ 1) **Katharina**, T. Bolko's III. von Münsterberg, † 1422 April 23. 2) **Helena** [von Bosnien], † zw. 1434 Febr. 2 und 1435 März 7.
- 13. ANNA** bef. sich 1362 im Clarenkloster zu Troppau, † nach 1398 Aug. 7. ∞ 1379 nach April 24 **Peter** von Sternberg.
- 14. WENZEL** v. Leobschütz † zw. 1445 u. 1447 Sept. 20. ∞ **Elisabeth**, † im Aug. zw. 1443 Juni 7 und 1453 Juli 2.
- 15. NICOLAUS** † nach 1437 Oct. 15.
- 16. WILHELM** von Troppau u. Münsterberg † 1452 Oct. 23. ∞ vor 1435 **Salome**, T. Puta's II. von Czastalowitz, Pfandesherrin v. Steinau, † 1489 Febr. 26.
- 17. ERNST** v. Troppau † nach 1464 Juli 8.
- ?
- 18. PREMKO** sen. 1433 unmündig † 1478 Juni 16 als Domherr v. Breslau u. Cantor des Kreuzstifts zu Breslau.
- 19. AGNES** † nach 1437 Mai 22. ∞ vor 1424 Sept. 12 **Johann** von Krawarz u. Fulneck, † nach 1433.
- 20. GUTHA** [† vor 1446]. ∞ vor 1441 März 30 **Georg** Graf zu St. Georg und Pösaing.
- 21. HEDWIG** schon 1457 Aebtissin des Clariassenklosters zu Strehlen, † nach 1477 Juli 24.
- 22. KATHARINA** [∞ **Johann** v. Czimburg u. Towaczow † 1447].
- 18a. ILSKE** Nonne im Clarenkloster zu Breslau 1410 Nov. 19.
- 23. JOHANNES** pius † nach 1496 Febr. 4. ∞ **Katharina**, † März 12.
- 24. HANNUSCH** † vor 1454 Juli 2.
- 25. ANNA** † vor 1505 April 18. ∞ 1461 **Johann** Hase von Hasenburg, † nach 1496 Febr. 4 vor s. Gemahlin.
- 26. FRIEDRICH** † jung, vor 1473 Aug. 12.
- 27. KATHARINA** † 1505 April 14. ∞ vor 1473 August 12 **Johannes II.** v. Sagan, * 1435 Juni 16, † 1504 Sept. 22.
- 28. ANNA** Aebtissin von Trebnitz schon 1469 Juli 24, † 1515 Aug. 15.
- 29. WENZEL** von Steinau * 1452, † 1474 Febr. 2.
- 30. PREMKO** (junior) † 1493 Febr. 17 als Domherr von Breslau, Olmütz und Wien und Pfarrer zu Melk.

Slika 1: Rodoslovno stablo dinastije "Premisliden in Troppau und Leobschütz"
prema: Hermann Grotefend, *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740*,
Breslau, 1889.

Slika 2: Lokacija Opave u granicama moderne Češke Republike

Helena Bosanska

Vojvoda se ukupno ženio tri puta, prvi put nešto prije 1397. sa Annom od Lutza,⁸ zatim je drugi put između 1407. i 1410. godine oženio Katarinu od Münsterberga († 23. aprila 1422),⁹ sestru Münsterberškog vojvode Ivana, koji je bio posljednji vojvoda iz šleske dinastije Pjastovića,¹⁰ i treći put je oženio izvjesnu Helenu kojoj ćemo u nastavku izlaganja posvetiti nešto više pažnje. Naime, o vojvodinoj trećoj supruzi se ne zna mnogo ali je izvjesno da je brak sklopljen nepunu godinu dana nakon smrti druge supruge jer se Helena prvi put spominje već 23. marta 1423. godine u jednom dokumentu nastalom u kancelariji pape Martina V, bez detaljnijih odrednica, samo kao vojvodina supruga.¹¹ Naredni put je u historijskim dokumentima susrećemo u testamentu kojeg je vojvoda Přemek sastavio 18. septembra

⁸ František Chocholatý, "Vévoda Přemek Opavský (Některé aspekty ovlivňující jeho postoj v období husitských válek)", u: *Sborník p ísp vk z II. setkání genealog e heraldik*, Ostrava 15.-16.10.1983, Klub genealogů a heraldiků Ostrava, Ostrava, 1984, 104.

⁹ Isto. O njenj smrti svjedoči bilješka u nekrologu cistercitskog samostana u šleskom Henrykoku zapisana 23. aprila 1422. godine: "It. d. Katherina de Monsterberg ducissa Opavie, a. d. M°CCCC°XXII°". Wilhelm Wattenbach, "Schlesische Nekrologien", *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, Bd. 4, Breslau, 1862, 288.

¹⁰ František Chocholatý, "K otáce manželství vévody Přemka Opavského", *Zpravodaj – Ostravské pobo ky Genealogické a heraldické spole nosti v Praze*, číslo 20, Ostrava, 1984, 67.

¹¹ "Nobili viro Přemislao, duci Opaviensi, et Helenae, eius uxori, indulgenur, ut aliquem idoneum et discretum presbyterum in cofessore sibi eligere possint", *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, VII/2 – Acta Martini V (1423-1431)*, (ed. Jaroslav Eršil), Praha, 1998, 429, br. 1038. Dokument je "Datum Rome apud s. Petrum decimo kal. Aprilis a. sexto", tj. 23. marta 1423. godine. Usp. Martin Čapský, "Cesta vévody Přemka Opavského mezi familianty budínského dvora. Příspěvek k vytváření uherské strany v předvečer husitské revoluce", u: *Evropa a echy na konci st edov ku. Sborník p ísp vk v novaných Františku Šmabelovi*, Centrum medievistických studií, Praha, 2004, 184; Chocholatý, "Vévoda Přemek Opavský", 104.

1433. godine, neposredno pred smrt koja je uslijedila deset dana kasnije.¹² Taj nam dokument zapravo otkriva nešto više pojedinosti o njegovom životu, djeci, braku i ličnosti posljednje supruge.

Prema onome što saznajemo iz njegovog sadržaja, Přemek je sastavio svoj testament, kako bi izbjegao eventualne prepirke sinova Vaclava, Vilima i Ernesta, sa njegovim najstarijim plemićima i gradskim službenicima. U testamentu on od njih traži da sačuvaju jedinstvo, zajedništvo i snagu vojvodstva a najstariji sin Vaclav bio je određen za predvodnika porodice, sa zadatkom da vodi računa da ne upadne u dugove, te da skuplja godišnje tribute.

U segmentu oporuke koji je posvećen vojvotkinji Heleni, ona se spominje kao “dedička bosanska”, što bi prijevodom na suvremeni rječnik zapravo značilo “bosanska baštinica”, odnosno “nasljednica”.¹³ To je prvi i jedini put da u dokumentima nailazimo na podatak koji upućuje na njeno porijeklo.¹⁴ Za njeno izdržavanje odre-

¹² Dokument je prvi put objavljen na njemačkom jeziku u *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. VI – Registrum St. Wenceslai, (Hrsg. Wilhelm Wattenbach – Colmar Grünhagen), Breslau, 1865, 54-55. Češku verziju objavio je Jan Kapras, “Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení”, *Vstnik Matice opavské*, Číslo 15, Opava, 1907, 1-7. Usp. regist u: Franz Kopetzky, “Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061-1464)”, *Archiv für österreichische Geschichte*, Bd. 45, Wien, 1871, 230.

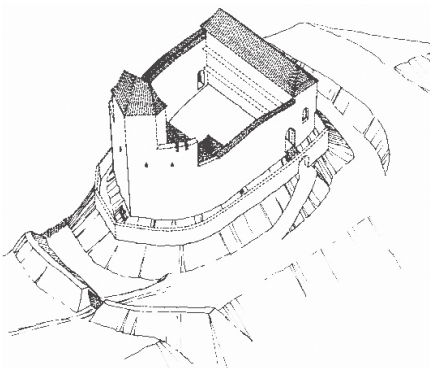
¹³ “kněžny Heleny, dědičky Bosenské, manželky naši milý”. Kapras, “Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení”, 2. Usp. Chocholatý, “K otáče manželství vévody Přemka Opavského”, 70.

¹⁴ U starijoj historiografiji je Helenino eventualno bosansko porijeklo primano s dosta rezerve. Izdavači njemačkog izdanja Vojvodine oporuke su češki tekst protumačili navodeći znak upitnika uz pridjev bosanska: “Das Liebgendinge der Herzogin Helena, diediczky Bosenskey (aus Bosnien?) seiner, Przemieks Gemahlin”, *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. VI, 54-55. Franz Kopetzky je već 1869. godine izrazio sumnju u taj podatak: “Sie heisst im Testamente Bosenska, was das bedeuten soll, weiss ich nicht; an Bosnien zu denken, wie es Cod. dipl. Sil. VI Nr. 187 geschehen, ist unwarscheinlich, eine bessere Erklärung ist aber schwer zu finden”, Kopetzky, “Geschichte und Genealogie der Premyslidschen Herzoge von Troppau”, p. 49 n. 2. Njegovo mišljenje je pet godina kasnije ponovio i Gottlieb Biermann napisavši: “Im Cod. dipl. Sil. VI, Nr. 187 wird Helena *diediczky Bosenskey* genannt; ob sie aus Bosnien war, wie der Herausgeber des Reg. S. Wenc. vermuther, bleibt doch sehr fraglich”, Gottlieb Biermann, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerdorf*, Teschen, 1874, 195, nap. 5. Slično je postupio i Hermann Grotefend koji je u komentaru porodičnog stabla Přemislida u Opavi i Leobschützu napisao: “Helena. Ob Bosenska etwa nicht von Bosnien?”, Grotefend, *Stammtafeln der Schlesischen Fürsten*, 57. Ovdje valja skrenuti pažnju i na jedno mišljenje za koje nismo uspjeli pronaći uporište u izvorima i literaturi. Naime, prema tvrdnjama Dr. Josefa Gebauera, iznesenim na službenoj web stranici općine Opava, Přemek Opavski je svoj treći brak sklopio sa Helenom Jagelonskom, kćerkom Dimitra Korybuta, i sestrom husitskog kapetana Sigismunda Korybutoviča, rođakinjom poljskog kralja Vladislava Jagella. Gebauer zaključuje da je ona nosila titulu bosanske nasljednice zbog kaotičnih prilika u Bosni kada je za vrijeme poljsko-litvanske unije kralj Tvrtko II boravio u Poljskoj, te u odgovoru na pisanja kasnijih historičara napominje da bosanski vladar nije imao kćerku koja se zvala Helena. Usp. Dr. Josef Gebauer <http://www.opava-city.cz/scripts/detail.php?id=2544>. Publikováno dne 22.6.2006. Međutim, Helena Jagelonska je 1407. godine bila udata za kneza Ivana II. Ratiborskog

đena joj je utvrda Vikštejn u opavskoj regiji (**Slika 4**), koja se nalazi na strmoj litici iznad rijeke Moravice (**Slika 5**),¹⁵ skupa sa onim što tvrđavi pripada, tj. oružjem i pokretnom imovinom, kao i prihod od Opave, te dvor augustinskih monaha u Opavi,¹⁶ kojeg je vojvoda njoj prepisao nakon što mu je ona pozajmila novac kad je bio u nevolji. Vojvoda također spominje i druge dugove, o kojima Helena posjeduje isprave, i koje joj sinovi trebaju bez prepreka ostaviti i platiti.¹⁷

Slika 4: Današnje stanje tvrđave Vikštejn

Slika 5: Pokušaj rekonstrukcije tvrđave Vikštejn

koji je umro 1424. godine. Prema tome ona nije mogla biti treća supruga vojvode Přemeka Opavskog jer se njegova supruga Helena u izvorima javlja u martu 1423. godine. Usp. Čapsky, *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433)*, 261.

¹⁵ František Chocholatý, "Hrad Vikštejn a jeho držba v období opavských přemyslovců", *Zpravodaj – Ostravské pobo ky Genealogické a heraldické spole nosti v Praze*, Roč. II, Ostrava, 1979, 88-92.

¹⁶ U Opavi nije bilo augustinskog samostana, pa se po svoj prilici misli ili na franjevce ili dominikance. Kopetzky, "Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau", p. 230 n. 2. Usp. Emil Rzehak, "Zur alten Geschichte der ehemaligen Burg und Stadt Grätz a. d. Mohra, von 1031 bis 1500", *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens*, Jg. 3, Troppau, 1907/1908, p. 78 n. 3.

¹⁷ "Item napřed věno osvícené kněžny Heleny, dědičky Bosenské, manželky naši milý, zejména hrad Vitkenstein, se všim jeho příslušenstvím a plat na Opavě zapsaný, dvůr někdy Augustinův před Opavú, kterýž jsme jí na peněžech v naši pilnú potřebu pojčeny zapsali, i jiné její dluhy, ná kteréž listy naše má, mají je synové naši svrchupsani společne a svobodně pustiti, platiti a bez všelijakých zmatkův platy věnne vydavati a ji bez příkazy řadně, laskavě, mile a ochotně na její věno na hrad Vitkenstein se vši její zbroji a farychavem provoditi". Kapras, "Testament knižete Přemka Opavského a jeho provedení", 2; Usp. Chocholatý, "K otáczce manželství vévody Přemka Opavského", 70. "Das Liebgendinge der Herzogin Helena, diediczky Bosenskey (aus Bosnien?) seiner, Przemieks Gemahlin, nemlich die Burg Wickenstein (Wiegstein) mit Zubehör, und den auf Troppau verschriebenen Zins, den Hof einst der Augustiner vor Troppau, welchen der Herzog ihr für das in seiner Noth ihm geliehene Feld verschrieben, und andere Schulden, worüber sie des Herzogs Briefe hat, sollen die Söhne ihr ohne Hinderniss lassen und zahlen. und nach der Burg Wickenstein se wssih gegij zbrogi a farychawen schaffen (mit allen ihren Waffen und ihrer fahrenden Habe)." *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. VI, 54-55.

Ukoliko Helena jeste bila nasljednica bosanskog prijestolja, ili kćerka jednog od bosanskih vladara, ili čak ukoliko to i nije bila, brak sa plemkinjom iz udaljene zemlje je zasigurno podigao ugled vojvodi Přemku.¹⁸ Nije isključeno da je u sklapanje ove veze bio na neki način upetljan i ugarski kralj Sigismund, vojvodin politički zaštitnik.¹⁹ To se posebno ne smije zanemariti ukoliko se u obzir uzmu Sigismundova brojna ali u konačnici neuspjela nastojanja da obezbijedi utjecaj u Bosanskom kraljevstvu.²⁰

Češki heraldičar Chochołatý je, razmišljajući o Heleninom porijeklu, pretpostavio da je ona uistinu i bila kćerka jednog od bosanskih kraljeva s kraja 14. i početka 15. stoljeća. Mislio je da bi ona mogla čak biti kćerka kralja Tvrtka I, te da je rođena neposredno pred njegovu smrt, tj. oko 1391. godine. Prema pogrešnim postavkama historiografije koja je slijedila izlaganje Sigismundovog biografa Eberharda Windeckea, i Chochołatý je pomislio da je Helena skupa s bratom Tvrtkom II 1408. godine odvedena na ugarski dvor u Budim te da ju je od tamo kralj Sigismund udao za češkog plemića.²¹ On je u tome išao tako daleko da je pretpostavio da je Helena, tj. Jelena, nosila ime svoje bake, Tvrtkove majke Jelene Šubičke.²²

U oporuci se ne spominju djeca koja je vojvoda Přemek imao sa Helenom ali iz dokumenata nastalih u kasnijem vremenu saznajemo da su imali sina Přemyslava.²³ On nije naveden u tekstu jer je vjerovatno bio veoma mlad, međutim, naslijeđe njegove majke, prema testamentu nije pripalo njemu nego vojvodinim sinovima iz prvih brakova.²⁴ Dakle, Vikštejn već 7. marta 1435. godine drže Přemkovi sinovi Viliam i Ernest, i prema tome se taj datum može uzeti kao *terminus ante quem* za datiranje Helenine smrti.²⁵

Přemyslav II Opavski (cz. Přemysl II. Opavský)

O Přemyslavu II, sinu vojvode Přemka i Helene bosanske imamo daleko više podataka nego o njegovoj majci. Nakon očeve smrti 1433, Přemyslavov stariji brat

¹⁸ Chochołatý, "Vévoda Přemek Opavský", 105.

¹⁹ Isto, 104. Čapsky, *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433)*, 187, smatra da je Sigismund Luksemburški tim brakom svom štićeniku obezbijedio poziciju pretendenta na bosansko prijestolje.

²⁰ O tome Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti – Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387-1463*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2006, 76-81, 143-168.

²¹ Chochołatý, "K otáczce manželství vévody Přemka Opavského", 70. Uz ovu tezu pristaje i Čapsky, *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433)*, 261. Još je Mihailo Dinić u radu "Вести Еберхарда Виндекеа о Босни", у словенски исто иски часо ис, год. I, св. 1-2, Лубљана – Загреб – Београд, 1935, 352-367, utvrdio da Tvrtko II nije bio odveden 1408. godine u Ugarsku.

²² Chochołatý, "Vévoda Přemek Opavský", 104.

²³ Chochołatý, "K otáczce manželství vévody Přemka Opavského", 68, od nekud zna da je Helena vojvodi Přemku pored sina rodila i kćer Hedvigu, ali za to ne navodi izvor.

²⁴ Chochołatý, "Hrad Vikštejn a jeho držba v údobí opavských přemyslovců", 90.

²⁵ Chochołatý, "Vévoda Přemek Opavský", 107.

Vaclav je preuzeo starateljstvo svoje troje mlađe polubraće. Iako im je otac naglasio u svojoj oporuci da se njegova zemlja ne bi trebala dalje dijeliti, braća su svakako podijelila svoje nasljedstvo već 1435. godine. Pošto Přemyslav u toj podjeli nije dobio nikakav posjed, pretpostavlja se da je on još od ranije bio određen za crkvenu karijeru. Naime, znamo da je Přemyslav od 1446. bio član bratislavskog katedralnog kapitula. Od 1447. studirao je teologiju u Krakovu, a od 1450. godine i u Beču.²⁶ Nakon studija se vratio u Bratislavu gdje je 1465. dobio poziciju kanonika, te postao kantor kolegija crkve sv. Križa u Bratislavi.²⁷ Po smrti biskupa Jošta od Rožmberka, 12. decembra 1467. godine, imenovan je jednim od administratora dijeceze i kandidatom za biskupsko mjesto. Protukandidat mu je bio papinski legat za Njemačku i Češku, Rudolf od Rüdeshaima. Kandidatura je završila bezuspješno jer je Rudolf imao jače preporuke od pape Pavla II, poljskog kralja Kazimira i gradske uprave.²⁸ Přemyslav je živio u Bratislavi gdje je imao kuću i gdje je 1472. godine možda bio uključen i u istragu o krivotvorenju novaca.²⁹ Bio je veliki poznavatelj umjetnosti, skladao je pjesme na grčkom i latinskom, a smatran je učenim iz područja teologije i alhemije. Poznat je i po tome što je napisao i traktat o astronomiji i astrologiji, naslovljen *Practica verissima ad faciendam veram et perfectam lunam*, koji nažalost nije sačuvan.³⁰

Iako je bio svećenik, nije prestao biti formalni suvlasnik opavskog vojvodstva sa svojom braćom, na pečatu kojim je ovjeravao svoja pisma i dokumente pisalo je: *S. Przemelai ducis Opavie*.³¹ Međutim, češki kralj Juraj Podjebradski ga je 1464. godine

²⁶ František Chocholatý, "Náhrobník kanovníka Přemysla, vévody Opavského v Mödlingu", *Zpravodaj*, číslo 32, Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultury ROH VŽSKG, Ostrava, 1987, 17. Poznate su i neke pojedinosti o Přemekovim studijima u Beču gdje je sklopio prijateljstvo sa šleskim plemićem Protasom z Boskovicom (†1482) koji je kasnije postao olomoucki biskup. Obojica su se tokom studijskih dana isticali kao pjesnici na latinskom jeziku. Alois Vojtěch Šembera, *Historie pán z Boskovic a hradu Boskova w Moraw*, W Brně, 1836, 35.

²⁷ Braun, "Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden", 78. Usp. Chocholatý, "Náhrobník kanovníka Přemysla, vévody Opavského v Mödlingu", 17.

²⁸ Isto.

²⁹ Braun, "Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden", 79.

³⁰ Isto. Usp. Chocholatý, "Vévoda Přemek Opavský", 107-108; Chocholatý, "Náhrobník kanovníka Přemysla, vévody Opavského v Mödlingu", 17.

³¹ Braun, "Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden", 79. Stariji istraživači bili su zavedeni činjenicom da u približno isto vrijeme žive i djeluju dvojica opavskih vojvoda istog imena te su podatke o njima stapali u jednu ličnost. Npr. Kopetzky, "Geschichte und Genealogie der Premysliden Herzoge von Troppau", 50. Zapravo, radi se o nećaku našeg Přemyslava II koji se također zvao Přemyslav i koji je kao i stric imao zavidnu crkvenu karijeru. On je bio dekan i pastor crkve u Mödlingu, nedaleko od Beča, gdje je služio sve do smrti 17. februara 1493. godine, i gdje mu se nalazi nadgrobna ploča. Zbog toga se i u suvremenim zapisima znalo pored njihovih imena naći odrednica "junior" ili "senior dux" kako bi se mogli razlikovati. Chocholatý, "Náhrobník kanovníka Přemysla, vévody Opavského v Mödlingu", 16-19.

primorao da se odrekne svojih prava na opavsko vojvodstvo ali je Přemyslav i dalje unatoč tome nastavio koristiti titulu opavskog vojvode (“z Boží milosti kníže Opavský”).³²

Přemyslav nije bio oženjen i nije imao potomstvo za koje se zna. Umro je 16. juna 1478. godine i sahranjen je u crkvi sv. Križa u Bratislavi gdje mu se i nalazi nadgrobni spomenik u obliku ploče od pješčanika.³³

Slika 6: Nadgrobna ploča Přemyslava II Opavskog iz crkve sv. Križa u Bratislavi

³² František Chocholatý “Genealogie opavských Přemyslů 1255-1525”, *Listy Genealogické a heraldické spole nosti v Praze*, Vol. 6, Praha, 1978, 143. Unatoč ovoj činjenici Faustin Ens, *Geschichte des Herzogthums Troppau*, Wien, 1835, koji je među prvima pisao o ovoj vojvodskoj porodici ne poznaje kanonika Přemeka.

³³ Spomenik je prvi objavio: Herman Luchs, *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*, Verlag von Eduard Trewendt, Breslau, 1872, No. 30, 1-4. Nakon njega sumarni opis nadgrobno spomenika sa čitanjem natpisa ponudio je i Hans Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmaler der Provinz Schlesien, I. Stadt Breslau*, Verlag von Wilh. Gottl. Korn., Breslau, 1886, 180. Koristeći njihove opise, detaljnu analizu spomenika dao je Braun, “Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden”, 75-79.

Ta ploča je smještena u koru gornjeg dijela crkve i prikazuje pokojnika u stvarnoj veličini. Figura, grbovi i natpis su izrađeni u reljefu i bili su dosta dobro očuvani (**Slika 6**).³⁴

Na nadgrobnom spomeniku vojvoda je prikazan kao snažan čovjek u srednjoj dobi, na glavi nosi hercešku krunu, stoji sa stopalima naslonjenim na lavu, kao što je to čest običaj u kasnosrednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima. Iza lava stoji pas propet na zadnjim nogama dok su prednje šape postavljene na vojvodino bedro. Přemyslav je obučen u dugu albu, na kojoj je dalmatika sa dvostrukim rukavima. Lijeva ruka se odmara na prsima, a u desnoj drži štap koji na vrhu završava gotskom cilindričnom krunom.³⁵ Oko nadgrobnje ploče teče natpis koji u prijevodu s latinskog jezika glasi: *Sjajni knez, ojevoda P emyslav, ojevoda Opave, stariji, kanonik katedrale, i ove crkve kantor, ovdje pokopan, umro u godini gospodnjoj 1478. 16. juna. U miru po iva.*³⁶

Ono zbog čega je ovaj nadgrobnji spomenik zapravo najzanimljiviji u kontekstu našeg izlaganja jesu grbovi koji su na njemu prikazani. Naime, heraldički desno od figure vojvode Přemyslava nalazi se podijeljeni štit Opavskog vojvodskog grba sa šljemom, na kojem je plašt, i bivoljski rogovi. Lijevo je drugi grb sa desnom kosom prugom i po tri ljiljana sa obje njene strane. Desni grb je poznat kao crveno-bijeli grb opavskog vojvodstva i njega je vojvoda koristio na jednom svom pečatu sa povelje koja se nalazi u bratislavskom dijecezanskom arhivu.³⁷ Dakle, naslijedio ga je od oca. Drugi grb je nama daleko poznatiji i imamo osnova pretpostavljati da ga je naslijedio od majke. Njemački učitelj i historičar umjetnosti Herman Luchs (†1887) je smatrao da ovaj grb pripada staroj šleskoj porodici Würben (Wrbna) (**Slika 7**),³⁸ ali je Braun ovu teoriju odbacio istaknuvši da je wurbenski grb, kojeg nalazimo na pečatima od sredine 13. stoljeća, uvijek imao štit sa horizontalnom prečkom koja ni u jednom slučaju nije bila kosa.³⁹ On je, po našem shvatanju, ovom grbu ispravno pripisao bosansko porijeklo, čime se tek poklapaju razbacani fragmenti u jednu sliku i uspijeva povezati vojvodu Přemyslava s majkom Helenom, “dedičkom bosanskom”.

³⁴ Luchs, *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*, No. 30, 1-4.

³⁵ Braun, “Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden”, 76.

³⁶ “Illustris princeps · dux · przemislaus dux · Opavie · senior · canonicus · maioris · et huius · ecclesie · Cantor hic tumulatus · Obiit · Anno dni Mcccclxxviii · xvi · Junij · qui · in · pace · quescat”. Luchs, *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*, No. 30, 4.

³⁷ Braun, “Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden”, 75-76.

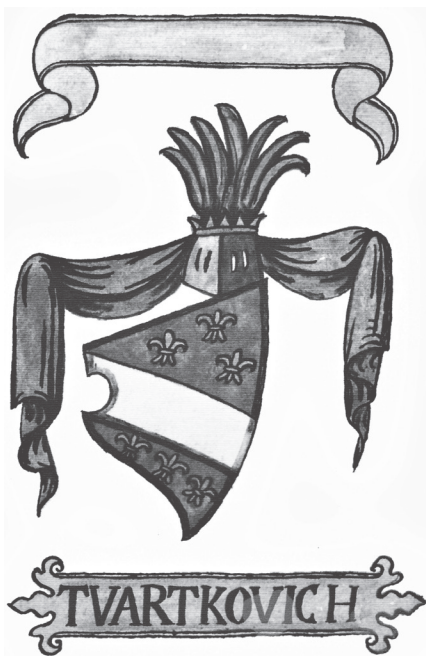
³⁸ Luchs, *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*, No. 30, 4. Usp. Leonard Dorst, *Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien, der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz*, Bd. II, Görlitz, 1847, 92, No. 285 (“Graf von Wrbna und Freudenthal”).

³⁹ Braun, “Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden”, 76.

U daljem zaključivanju Braun je slijedio pisanje Otta Forst-Battaglie koji je pretpostavio da bi Helena po svojoj prilici mogla biti kćerka bosanskog kralja Stjepana Ostoje.⁴⁰ On je kao prilog ovoj tvrdnji naveo i grb Tvrtkovića iz Fojničkog grbovnika kao istovjetan onome koji se nalazi na nadgrobnoj ploči u Bratislavi (**Slika 8**), a njegov trag slijedio je i već spominjani Chochoľatý.

Slika 7: Grb grofa od Wr̄bne i Freudenthala prema Grbovniku šleskog plemstva Leonarda Dorsta iz 1847. godine

Slika 8: Grb Tvrtkovića iz Fojničkog grbovnika

On je, koristeći djelo Pave Anđelića o srednjovjekovnim pečatima u Bosni i Hercegovini,⁴¹ došao do zaključka da su grb s ljiljanima koristili samo Tvrtko I i Dabiša, dok su Ostoja i Tvrtko II koristili druge grbove, s obzirom na to da je Tvrtko II bio premlad da bi se hronološki uklopio u ova razmatranja, onda je Chochoľatý zaključio da je Helenin otac morao biti Tvrtko I.⁴²

⁴⁰ Prema podacima iz knjige Vjekoslava Klaića, *Po iest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882, Otto Forst-Battaglia, "Ergänzungen und Berichtigungen zu Grotefend-Wutke, Stammtafeln der schlesischen Fürsten (2. Aufl. 1911)", *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*, Bd. 47, Breslau, 1913, 329, zaključio je: "Helene war allem Anscheine nach Tochter des Stefan Ostoja von Bosnien". Usp. Braun, "Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemisliden", 76.

⁴¹ Pavao Anđelić, *Srednjovjekovni pe at i iz Bosne i Hercegovine*, Djela ANU BiH, knj. XXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 23, Sarajevo, 1970.

⁴² Chochoľatý, "K otáce manželství vévody Přemka Opavského", 68; Chochoľatý, "Vévoda Přemek Opavský", 104.

Zaključak

Helena koja se u testamentu svog supruga naziva “dedičkom bosanskom”, može, ali i ne mora biti kćerka jednog od bosanskih vladara. Ukoliko to i jeste bila, ne možemo znati na osnovu čega je navedena s tim naslovom baštinice, odnosno nasljednice, i da li je ona uopće pretendirala na bosansku krunu. Poznavajući princip naslijeđivanja prijestolja Bosanskog kraljevstva u okviru porodice Kotromanića, ne možemo reći da li je ona na to uopće imala pravo kao, recimo, najstarija kćerka nekog bosanskog kralja. Čini nam se izglednim da je ona to i mogla biti ali da je njen naslov “baštinice” zapravo imao sasvim određenu funkciju i služio je da njoj neposredno, ali i njenom suprugu posredno, osigura veći ugled u društvu koje ih je okruživalo. Sigurno je da takav naslov u jednoj udaljenoj zemlji i nije mogao predstavljati ništa drugo do pukog ukrasa. Svakako ne bismo smjeli isključiti ni upletenost ugarskog i češkog kralja Sigismunda Luksemburškog, ne samo na sklapanje ovog braka, nego i na sve eventualne političke konotacije koje je on u vezi s Bosnom mogao kasnije imati.

Što se tiče ličnosti Heleninog oca, to pitanje će svakako ostati otvoreno i bit će veoma teško riješiti ga bez dodatnih pokazatelja. Ukoliko prihvatimo da joj je otac uistinu i bio jedan od bosanskih kraljeva, i ako se uzmu dva ključna podatka iz njenog života; prvi njen spomen u dokumentima kao udate žene u martu 1423. i okvirni datum njene smrti, nešto prije marta 1435. godine, dobijamo nekoliko opcija za utvrđivanje identiteta njenog oca. Naime, u opticaju su svakako već spominjani Tvrtko I Kotromanić koji je umro 1391. godine, zatim Dabiša koji je umro 1395, te Stjepan Ostoja, bosanski kralj u dva navrata, od 1399. do 1404. i od 1408. do 1418, i za kojeg znamo da je u trenutku smrti imao zrelog sina Stjepana Ostojića sposobnog da sam preuzme i naslijedi prijestolje. Iz kombinacije bismo mogli isključiti kralja Tvrtka II Tvrtkovića jer je bio veoma mlad kada je prvi put došao na prijestolje 1404. godine. Prema onome čime trenutno raspolažemo, najveća vjerovatnoća je da je Helena bila kćerka kralja Stjepana Ostoje, neovisno od toga što se grb na nadgrobnoj ploči njenog sina razlikuje od onoga kojeg je kralj Ostoja koristio na svojim pečatima. Naime, grb sa šest ljiljana bio je u upotrebi tokom cijelog trajanja Bosanskog kraljevstva, a računa treba voditi i o činjenici da je nadgrobna ploča svakako izrađena početkom druge polovice 15. stoljeća kada je u Bosni bio korišten onaj grb koji je na njoj i prikazan.

U tom pogledu nam i ličnost vojvode Přemyslava II ostaje nejasna. Ne znamo da li je on dao da se na njegovu nadgrobnu ploču postavi grb Bosanskog kraljevstva, ili je to učinio nakon vojvodine smrti neko ko je poznao njegovo porijeklo. Mi također ne možemo znati da li je on uopće bio svjestan tog svog bosanskog porijekla jer ga u drugim dokumentima nikada nije ni isticao. Međutim, unatoč tome, možemo postaviti pitanje da li je ikada razmišljao o kandidaturi na bosansko prijestolje. Možda ga je u tim nastojanjima spriječila njegova crkvena karijera i dostojanstvo.

Bilo bi korisno znati da li je Přemyslav poznao jezik i kulturu zemlje iz koje je poticala njegova majka iako je ona, prema svemu sudeći, umrla dok je on još bio veoma mlad; da li je održavao veze sa svojim rođacima; da li je bio upoznat sa dešavanjima u Bosni, da je Bosna pala 1463, da Bosansko kraljevstvo više nije postojalo u vrijeme kada je on bio kanonik u Bratislavi? Odgovore na ova pitanja bismo mogli očekivati tek nakon pronalaska novih podataka koji bi bacili nešto više svjetlosti na život i djelatnost vojvode Přemyslava II.

Emir O. Filipović

*The Daughter and Grandson of a Bosnian ruler?
A Contribution to the Prosopography and Heraldry of the Kotromanići*

Summary

In the testament of Duke Přemek of Opava (Troppau) (1366-1433) there is a mention of his third wife Helena, the “heiress” of Bosnia. This fact, otherwise unknown to researchers of Bosnian history, has been often cited in Czech historiography. One German historian of art followed this trace and even concluded that she could have been a daughter of one of the medieval Bosnian kings. Therefore, the son that she had with the Czech Duke would have been entitled to sit on the throne of the Bosnian Kingdom. This paper analyses the available information on Helena and her son Duke Přemyslav II (†1478), especially focusing on written sources and the results of Czech historiography. The author concludes that Helena could have indeed been a daughter of a Bosnian monarch and a further testament of this is provided on the tombstone of her son, Duke Přemyslav II, which is to be found in the choir of the Church of the Saint Cross in Bratislava. A coat of arms can be seen on the tombstone which closely resembles the one used by the medieval Bosnian royal dynasty of Kotromanići as the arms of the Bosnian Kingdom.

It is apparent that the title of Bosnian “heiress” which Helena bore in her new surroundings after she married Duke Přemek of Opava, could not have had any real impact on internal politics of Bosnia, and that it only served to augment her own reputation but also to increase the standing of her husband. As for the identity of Helena’s father, this issue will remain open to discussion unless new information comes to surface. Among the possible candidates for this role we can point to King Stjepan Ostoja (†1418) as the most likely one according to the various chronological correspondences during his reign.

The character of Duke Přemyslav II will continue to elude us. We cannot be sure that it was he who had the Bosnian coat of arms placed on his tomb slab, or whether someone who knew of his origins did so after his death. It cannot also be known whether he was aware of this Bosnian heritage since he never stressed it in available documents. However, despite of that, we can still allow ourselves to pose the question whether he was familiar with the language and the culture of his mother’s country, whether he maintained contacts with his relatives, whether he knew what was going on in Bosnia or whether he was aware that the Bosnian Kingdom ceased to exist at the time that he was a canon in Bratislava.